

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій

Наталія Тодорова,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЕКТ МІЖМОР'Я І РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ

У статті розглянуто відродження геополітичної концепції Міжмор'я в сучасних умовах російської агресії в Україні. З'ясовано сутність проекту Міжмор'я, досліджені причини його відродження на сучасному етапі; доведено першочергове значення українсько-польських стосунків для успішності втілення геополітичного проекту Міжмор'я, визначені позиції США та країн Європейського Союзу відносно Міжмор'я.

Ключові слова: Міжмор'є, українсько-польські відносини, російська агресія, НАТО, ЄС.

В статье рассмотрено возрождение геополитической концепции Междуморья в современных условиях российской агрессии в Украине. Выяснена сущность проекта Междуморья, исследованы причины его возрождения на современном этапе; доказано первоочередное значение украинско-польских отношений для успешности геополитического проекта Междуморья, определены позиции США и государств Европейского Союза по отношению к Междуморью.

Ключевые слова: Междуморье, украинско-польские отношения, российская агрессия, НАТО, ЕС.

The paper considers the revival of the geopolitical concept "Intermarium" under modern conditions of Russian aggression in Ukraine. It defines the essence of the Intermarium project and studies the causes for its revival at

present. The paper proves the paramount significance of the Ukrainian-Polish relations for successful implementing the geopolitical project of "Intermarium", defines the positions of the USA and the European Union regarding the Intermarium.

Keywords: Intermarium, Ukrainian-Polish relations, the Russian aggression, NATO, the EU.

За останні два роки в науковому та суспільно-політичному дискурсі все частіше згадується геополітична концепція Міжмор'я. Необхідність її відновлення аргументується передусім наявністю російської агресії в Україні. Існують певні ідеалістичні уявлення, що Міжмор'є – це своєрідний союз, спроможний створити безпекову смугу між Західною Європою та Росією і захистити країни, які мають спільні з агресором кордони. Водночас, варто зауважити, що цей проект має не протистояти ЄС та НАТО, а, скоріше, доповнювати їх.

Ідея Міжмор'я не є новою і обмірковується вже понад ста років. Українські політики та науковці М.Міхновський, С.Рудницький, М.Грушевський, Ю.Липа [1] відстоювали необхідність створення такого геополітичного союзу. Пізніше прихильником такого союзу виступав і В.Чорновіл. У 1990-ті рр. в Польщі вийшли у світ дослідження, в яких розглянуто геополітичну характеристику регіону, різні варіанти формування Балто-Чорноморського союзу і спрогнозовані його можливі відносини з Росією, Західною Європою і Скандинавією [2]. У 1994 р. у Києві було проголошено створення Ліги партій країн Міжмор'я, яка повинна була генерувати ідею Балто-Чорноморського альянсу як зони стабільності і безпеки. Вперше після дезінтеграції СРСР з ініціативою активізації Балто-Чорноморського співробітництва на державному рівні виступив тодішній

президент Литви А. Бразаускас у 1997 р. у Вільнюсі. 10-11 вересня 1999 р. у Ялті відбувся саміт «Балтійсько-Чорноморське співробітництво: в інтегровану Європу XXI століття без ліній розподілу», під час якого обговорювалися питання активізації багатостороннього співробітництва на просторі між двома морями. Виступаючи на цьому саміті, екс-президент України Л. Кучма сказав: «Балто-Чорноморська вісь може й повинна стати одним із консолідуючих і стабілізуючих стрижнів нової Європи, а отже, невід'ємною її складовою». Однак формалізації та інституалізації Балто-Чорноморського співробітництва під час саміту в Ялті не відбулося. Частково принципи Балто-Чорноморського співробітництва були реалізовані у політичному, інституційному і економічному вимірах шляхом створення Вишеградської групи (1991р.) і Спільноти демократичного вибору (2005 р.). Як наголошувала перший прем'єр-міністр Литовської Республіки після відновлення незалежності К. Прунскене: «Я не втрачаю надії, що Балто-Чорноморський альянс — не тільки наше історичне минуле з часів Великого Литовського князівства. Певні історичні мотивації залишилися й досі» [3]. Ідея конфедерації незалежних держав проголошувалася президентом Польщі Л. Качинським. Останнім часом виразником ідеї об'єднання держав Центрально-Східної Європи у Балто-Чорноморський союз став теперішній президент Польщі А. Дуда [4].

Протягом останніх двох-трьох років питання Міжмор'я знову активно дискутується експертними колами країн-потенційних учасників. Зокрема, це Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, Румунія і Україна. Варто підкреслити, що всі ці країни, за винятком України, є вже членами ЄС та НАТО. Проте, російська агресія саме проти України спричинила невпевненість в тому, що

Альянс готовий задіяти п'яту статтю Північно-Атлантичного договору у разі гібридного втручання Росії.

Спільна оборонна стратегія стримування агресії з боку Росії зможе гарантувати безпеку і кожній країні, і цілій Європі. Військовий союз передбачатиме спільні військово-тактичні навчання та відпрацювання тактик ведення гібридної війни, організації територіальної оборони, ведення партизанської оборони [5].

На думку німецького політолога А. Умланда, Заходу слід підтримати такий проєкт. На цьому тлі пакт про взаємодопомогу між ними (цими країнами) і їх друзями в НАТО є кращим варіантом для України на шляху досягнення певної міжнародної включеності. Просуваючи створення Міжмор'я, Захід, у своїй двоїтій ролі полум'яного борця за зовнішню демократію, з одного боку, і сумнівного постачальника європейської безпеки, з іншого, віддає Україні, Польщі та країнам Балтії на самостійне вирішення гострі безпекові питання [6].

У ширшому регіональному контексті особливої актуальності набуває формування Балто-Чорноморської системи співробітництва на основі поглибленого партнерства центральноевропейських країн – членів ЄС (Балтійські держави і країни Вишеградської групи), а також країн-учасниць програми «Східного партнерства» ЄС (Україна, Молдова, Грузія).

Західний світ з його верховенством права, гідності, громадянським суспільством та демократичними свободами сьогодні розплачується за свої помилки і переживає часи важких випробувань на міцність. Війна в Україні продемонструвала всьому світові певну безпорадність ЄС та НАТО, нездатність ООН

і ОБСЄ протидіяти викликам часу. Про те, яку мету ставить перед собою Росія в Європі, точно зазначив британський аналітик Дж. Шерр: "На Заході не запитують, а знають: Росія переживає труднощі в економіці, у цій сфері, і в тій, і в інших. Зрозуміло, це не може тривати довго, і росіяни хочуть знайти симпатичний вихід. А вони чомусь стріляють. Чому б це? А відповідь же гранично чітка — тому, що росіяни правильно розуміють: Захід настільки ж слабкий політично, наскільки Росія слабка економічно. Вони вважають, що все вирішує політична змінна, і вірять, що єдність Заходу, принаймні в нинішньому вигляді, тріщить і довго не протягне. Тому, якщо вони виграють політичну битву, то "устаканяться" і все решта, включно з економікою. Я не стверджую, що вони мають рацію, але впевнений, що так сприймає ситуацію Кремль" [7].

У той час, як Європа переживає розкол і безуспішно намагається знайти рішення, яке б розв'язало проблему з біженцями та тероризмом, а Росія, граючи на західних протиріччях, все більше поширює свій вплив у світі, ідея альянсу держав на умовній Балто-Чорноморській дузі стає, як ніколи, актуальною і дуже привабливою. Саме Східна Європа стоїть сьогодні в обороні традиційних європейських цінностей, беручи на себе весь удар російської агресії та потоку мігрантів. Країни Балто-Чорноморського регіону, які виконують роль енергетичного транзитера між Росією та Заходом, мають повне право диктувати свої умови і бути суб'єктом, а не об'єктом політичної гри ЄС-РФ. На користь створення Балто-Чорноморського союзу може виступати й апелювання до історичного минулого.

Польщі належить особливе місце в можливості втілення геополітичного проекту Міжмор'є та реалізації євроінтеграційних прагнень нашої країни. Стратегічне

партнерство України і Польщі базувалося на добросусідських відносинах та спільності національних інтересів наших країн у багатьох сферах, що зумовлене глибинними історичними та культурними зв'язками українського і польського народів. Варшава надала нам важливу допомогу у протистоянні російській агресії та здійсненні економічних реформ, суттєву політичну підтримку на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. Активно розвивалося українсько-польське співробітництво в оборонній сфері. Зокрема, Польща відряджає в Україну своїх військових інструкторів, а міністерство оборони РП розробляє спеціальну програму навчання українських офіцерів молодшої ланки. Важливою подією стало рішення про створення польсько-литовсько-української бригади зі штаб-квартирою в Любліні. Цей підрозділ покликаний протидіяти «гібридній війні» з боку РФ. Ратифікація відповідної угоди Верховною Радою України на початку 2015 р. надала значного імпульсу процесу формування цієї бригади. Наявність такого військового з'єднання, побудованого за стандартами НАТО для виконання завдань з підтримання стабільності і безпеки в регіоні під егідою ООН, НАТО та ЄС, дозволить Збройним силам України прискорити процес досягнення їх повної сумісності із силами НАТО та є важливим практичним кроком на шляху до євроатлантичної інтеграції України. Україна виходить із необхідності поглиблення відносин стратегічного партнерства з Польщею, зафіксованих у Договорі про добросусідство, дружні стосунки і співробітництво від 18 травня 1992 р. [8].

До перешкод на шляху створення Балто-Чорноморського союзу (БЧС) слід віднести величезний конфліктний потенціал історичної пам'яті українців та поляків, найгострішим проявом якого стали оцінки протистояння між українцями й поляками на Волині у 1943 р.

Очевидно, якщо керуватися суто вимогами національного розуміння «історичної справедливості», особливо в умовах, коли ці проблеми і суперечки штучно підігріваються кремлівською агентурою, то будь-який українсько-польський історичний компроміс малоімовірний. Це, в свою чергу, унеможливує створення стійкого українсько-польського союзу і реалізацію ідеї Балто-Чорноморської інтеграції як такої. Але, разом із тим, виходячи з пріоритетності вирішення нагальних геополітичних завдань сьогодні, можна й варто спробувати відшукати певну компромісну точку зору. Єдиною дієвою підставою для неї може бути не минуле, а лише спільне майбутнє України й Польщі в складі Інтермаріуму. Нехтування цією геополітичною потребою і небажання знайти компроміс «справа» в підсумку призведе до зникнення самих умов для відстоювання власних версій національної пам'яті й історіографії разом із європейськими націями як такими [9]. Надію на позитивні зрушення надає спільне ухвалення 20 жовтня 2016 року Сеймом Республіки Польща і Верховною Радою України Декларації Пам'яті і Солідарності. В ній, зокрема, йдеться, що «ми пам'ятаємо про боротьбу польських і українських національних сил антикомуністичного та антинацистського руху опору, які створили моральну основу для повернення незалежності наших держав. Принципово звернено увагу на те, що здійснення Російською Федерацією агресивної зовнішньої політики, окупація Криму, підтримка і здійснення збройної інтервенції на сході України, порушення основних норм міжнародного права та договорів, підписаних з Україною, невиконання Кремлем домовленостей та ведення гібридної інформаційної війни становлять загрозу для миру і безпеки всієї Європи [10].

Одним з головних мотивів на шляху реалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу є наша військово-політична

конфронтація з Росією через російську агресію в Криму і на Донбасі. Так звані Мінські домовленості щодо врегулювання ситуації на Донбасі протирічать національним інтересам України. Водночас сучасна українська влада може виправити ситуацію і відстояти в ній національні інтереси України за умови її активної підтримки країнами Міжмор'я. В Польщі, в свою чергу, існує поганий історичний досвід. Агресивні дії сусідів призводили до чотирьох розділів країни. Існує реальна необхідність захистити себе в майбутньому, щоб уникнути п'ятого поділу. Існує думка, що при тому не має значення, що Польща є членом НАТО та членом Європейського Союзу. Прикладів відсутності лояльності між країнами ЄС велика кількість. Можна сказати, що політика Європейського Союзу в Центральній і Східній Європі є реалізацією інтересів Німеччини. Ця політика полягає в створенні економічно слабкого геополітичного простору, який би підтримував та взаємодоповнював економіку ФРН. Під час падіння комунізму частка промисловості в польському валовому внутрішньому продукті складала близько 45 відсотків, в 2012 році – лише 18 відсотків. Польща має відкрито сказати: Росія напала на Україну, анексувала Крим, окупувала частину Донецької і Луганської областей. Після того, що робить Путін в Україні, в Криму ніхто не сумнівається в тому, що вбивство президента сусідньої країни для нього не проблема. Подальші факти підтверджують, що НАТО не буде нічого робити [11].

Водночас варто розуміти, що в Польщі доволі популярне скептичне сприйняття Міжмор'я. Воно мотивовано тим, що справжню єдність може гарантувати тільки культурна спільність. У той же час, це є найслабшим елементом цього проекту. Навпаки, цей регіон є місцем зіткнення латинської (країни з переважно католицьким населенням) і візантійської (країни з переважно православним населенням) цивілізацій.

Отже, деякі польські автори впевнені, що першим кроком має стати конфедерація вільних і незалежних держав, пов'язаних не тільки економічним і військовим союзом, але, перш за все, культурно-цивілізаційною єдністю. Йдеться про Польщу, Угорщину, Словаччину, Хорватію та, можливо, Чехію. Саме конфедерація цих країн може стати основою майбутнього альянсу країн Центральної Європи [12]. Проте тут варто нагадати, що практично всі перераховані країни входять до Вишеградської групи.

Ідея Міжмор'я може здаватися зараз абсурдною, навіть утопією, фікцією. Але похмурі перспективи відносин Росії з Грузією, Молдовою, Україною, а також, можливо, і з іншими пострадянськими республіками, свідчать про неприпустимість збереження існуючої досі в Східній Європі сірої зони. Відмова від плану Міжмор'я означатиме, що в регіоні збережеться вакуум в галузі політики безпеки. Поки слабкі держави Східної Європи, як і раніше, будуть залишатися за рамками міжнародних структур безпеки і справляти враження легкої здобичі, гібридні атаки на Україну, Молдову і Грузію залишатимуться для Москви спокусою, якій складно протистояти [13].

Незважаючи на все це, ідея Міжмор'я привертає порівняно мало уваги аналітиків і політиків на Заході. Втім, одна ознака його виникнення в тому, що наразі російські автори обговорюють його все частіше і частіше. З огляду на певну кризу в ЄС, не виключено, що незабаром ідея Міжмор'я стане звичайним явищем не тільки партійних програм, але й міжнародних меморандумів [14].

У найближчому майбутньому Захід не буде готовий надати реальні гарантії безпеки Україні, Грузії та Молдові, незважаючи на життєву важливість цієї допомоги. Виникають

сумніви й у готовності Заходу воювати з РФ заради захисту країн Балтії чи Польщі, що актуалізує виникнення між країнами Центрально-Східної Європи спільних оборонних інтересів. Попри демократичну та правозахисну риторичку, Захід так і не захистив ні Молдову, ні Грузію, ні Україну від російської агресії. Фактично єдиними потенційними союзниками України, як і потенційними жертвами російського тиску, є наші найближчі сусіди: Польща, Румунія, Молдова, Грузія, Литва, Латвія та Естонія. Кожна з цих країн хоче здобути надійних союзників проти російської експансії. Грузія, яка у період незалежності вже двічі зазнала російської агресії, досі не знайшла надійної підтримки від Заходу. Країни Балтії, у яких мешкає значна російська меншина, перебувають під загрозою російської експансії. Польща має чи не найвагоміші підстави для формування оборонного союзу з сусідами регіону, з огляду на сумний історичний досвід «допомоги» західних союзників 1939 р. У той час, як Німеччина і Франція рахують гроші від партнерства з Газпромом, для Польщі російська експансія є питанням збереження державності, що й зумовлює підтримку офіційною Варшавою України. Польща і Литва – це єдині країни, які всерйоз розглядали можливість військової допомоги Україні, що є прикладом справжніх союзницьких відносин, а не «глибокої стурбованості» [15].

У той же час проект Міжмор'я цілком може знайти собі таких союзників, як США, Канада та Велика Британія, які будуть зацікавлені у подібній альтернативній силі в Європі. Балто-Чорноморський союз залишається поки що абстрактною ідеєю, яка тримається на окремих фактах історії, політики та економіки. Однак на тлі незадоволення політикою ЄС та посилення конфронтації з Росією ця ідея дедалі більше набуває актуальності і формалізується. Чим

більше вона буде актуалізуватись, тим скоріше проект Міжмор'я стане реальністю. Потрібно лише більше політичної волі, аби змінити правила гри.

Слабким місцем більшості концепцій створення БЧС видається охоплення занадто великої кількості країн з різноспрямованими векторами геополітичного тяжіння, що негативно впливає на стабільність цього гіпотетичного проекту. Зокрема, залучення до проекту Балто-Чорноморського союзу країн колишньої Югославії видається досить проблематичним і нереальним, якщо взяти до уваги, що після розпаду СФРЮ на початку 90-х років минулого століття рівень їх реінтеграції досить низький.

Ставлення провідних країн Євросоюзу і США до гіпотетичного проекту Балто-Чорноморського союзу істотно відрізняється. Якщо Вашингтон в цілому підтримує цей проект, то цього не можна сказати про Берлін і Париж. Певним чином це можна пояснити деякими складнощами в процесі діалогу США з Францією і Німеччиною, а також внутрішніми проблемами в самому Євросоюзі, що виникли останнім часом, зокрема – в зв'язку із виходом з ЄС Великої Британії.

Проте, поки що основним гравцем на цьому полі залишається громадськість. Протягом понад двох років Всеукраїнська Громадська Організація «Балтійсько-Чорноморська Конфедерація» за участі відокремлених підрозділів була ініціатором та організатором низки заходів [16].

На наш погляд, проект Балто-Чорноморського союзу міг би сприяти реалізації таких завдань: нейтралізувати чи, принаймні, мінімізувати спроби Росії розглядати

пострадянські країни як сферу своїх особливих інтересів і відігравати «месіанську» роль на пострадянському просторі; виробити загальноприйнятні підходи, форми і методи поступового об'єднання Східної і Західної Європи на основі загальноєвропейських демократичних норм, економічних і політико-соціальних стандартів з урахуванням особливостей країн Східної Європи; протистояти намаганням законсервувати Східну Європу у якості традиційного сировинного придатку або ринку збуту продукції Західної Європи і Росії; сприяти відновленню системи загальноєвропейської колективної безпеки через інтеграційний політико-економічний процес шляхом посилення ролі НАТО і, можливо, переформатування ОБСЄ.

Список використаних джерел

1. Міхновський М. Самостійна Україна. – Лондон, 1967; Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923. Рудницький Степан. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994; Липа Ю. Призначення України. Просвіта. – Л., 1992. Ю. Липа. Розподіл Росії / О.Гринів (упоряд.). – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 148 с.
2. Szczepański T., Międzymorze. Polityka Środkowoeuropejska KPN, Warszawa 1993; Izdebski Andrzej, „W drodze do Międzymorza. Od Piłsudskiego do Moczulskiego”, 1999.
3. Чорний В., Зарубінський О. Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва // Дзеркало тижня. – 4 березня 2005. http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/perspektivi_balto-chornomorskogo_spivrobitnitstva.html
4. Międzymorze – Nowa epoka pod patronatem Polski? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://paulinamatysiak2.wixsite.com/pisarka/single-post/2016/02/23/Mi%C4%99dzymorze-%E2%80%93-Nowa-epoka-pod-patronatem-Polski>

5. Галабала О. Балто-Чорноморський союз – нова геополітична вісь для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/notes/olha-halabala/%D0%B1%D0%B0>

6. Ukraine's Understandable But Senseless Hope for NATO Membership. By A.Umland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/ukraine-s-understandable-but-senseless-hope-for-nato-membership>

7. Гібридна війна: все тільки починається...http://dt.ua/columnists/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-203704_.html

8. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_172

9. Гібридна війна: все тільки починається...http://dt.ua/columnists/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-203704_.html

10. Miedzymorze - podstawa kompromisu historiografii narodowych Ukrainy i Polski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polonews.in.ua/aktualnosci/polityka/miedzymorze-podstaw-kompromisu-historiografii-narodowych-ukrainy-i-polski.html>

11. Декларація Пам'яті і Солідарності. Прийнята 20 жовтня 2016 року Сеймом Республіки Польща і Верховною Радою України <http://rada.gov.ua/news/Novyny/136229.html>

12. Cukiernik T. Mitteleuropa czy Międzymorze? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tomaszcukiernik.pl/artykuly/artykuly-polityczne/mitteleuropa-czy-miedzymorze/>

13. Międzymorze – mitologia czy szansa? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wschodnik.pl/publicystyka/item/2630-miedzymorze-mitologia-czy-szansa.html>

14. Ein Pakt gegen den Neohegemon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-08/osteuroopa-ukraine-georgien-moldau-intermarium-buendnis/komplettansicht>

15. Brexit, Grexit i Polxit, czyli czego nie może Międzymorze? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bramaby.com/ls/blog/intermarium/4664.html>

16. Майданюк В. Intermarium проти Росії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/intermarium-%D0%BF%D1%80%D0>

17. Польсько-українсько-литовська конференція у Гадячі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/253678>